

В. М. Фурашев,
кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник, завідувач
відділу апарату Національного центру з
питань євроатлантичної інтеграції України

О. В. Семіков,
кандидат технічних наук, доцент,
заступник керівника апарату Національного
центру з питань євроатлантичної
інтеграції України

СТРАТЕГІЧНЕ «ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ» НАТО ТА УКРАЇНА

У статті розглянуто об'єктивні причини, що спонукали до розробки проекту нової Стратегічної концепції НАТО, окреслено власний погляд автора на основні напрями трансформації Північноатлантичного альянсу, показано, наскільки оновлена Стратегічна концепція НАТО буде «привабливою» для України.

Ключові слова: Стратегічна концепція НАТО, модель колективної безпеки, національна безпека.

В. Н. Фурашев, А. В. Семіков

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ «ПЕРЕЗАГРУЗКА» НАТО И УКРАИНА

В статье рассмотрены объективные причины, которые побудили к разработке проекта новой Стратегической концепции НАТО, представлен собственный взгляд автора на основные направления трансформации Североатлантического альянса, показано, насколько обновленная Стратегическая концепция НАТО будет «привлекательной» для Украины.

Ключевые слова: Стратегическая концепция НАТО, модель коллективной безопасности, национальная безопасность.

V.M. Furashov, O.V. Semikov

STRATEGIC «RESTART» OF NATO AND UKRAINE

In the article are contemplated objective reasons which induced development of the project of new NATO Strategic Conception, is exposed author's point of view of the guidelines of North Atlantic Alliance transformation, is revealed as far as the renewed NATO Strategic Conception will be «attractive» for Ukraine.

Key words: NATO Strategic Conception, model of collective security, national security.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиріччя у світі спостерігаються кардинальні зрушення, зокрема процеси глобалізації, транснаціоналізації капіталу та робочої сили, зародження всесвітнього інформаційного простору з одночасним ускладненням його контролю з національного боку, поява нових видів озброєнь та, як наслідок, нових викликів і загроз національній безпеці. З огляду на це виникла потреба в розробці нової Стратегічної концепції Північноатлантичного альянсу для формулювання його цілей та завдань, керівних принципів для збройних сил країн-членів, шляхів запобігання конфліктам і врегулювання криз в умовах світових трансформаційних зрушень у політичній і безпековій сферах.

Основні результати дослідження. Досить стрімке розширення складу Північноатлантичного альянсу дозволяє висловити думку про те, що в теперішній час, як не парадоксально, але НАТО вже не повною мірою відбиває систему спільних інтересів і спільного сприйняття процесів. Це продемонстрували дії країн – членів Альянсу під час світової фінансово-економічної кризи, а також їх ставлення до проведення операцій в Афганістані, дебати навколо приєднання України та Грузії до Плану

дій щодо членства в НАТО. Перелік подібних прикладів можна продовжити. Навіть ідеально виписані для Альянсу концепції залишаться абсолютно недовірими, якщо члени цієї організації не матимуть спільного бачення того, заради чого вони об'єднуються.

Можливо, з огляду на це на ювілейному саміті НАТО, який відбувся 3–4 квітня 2009 р. у французькому Страсбурзі та німецькому Келі, лідери 28 країн – членів цього найвпливовішого військово-політичного блоку доручили Генеральному секретарю НАТО Андерсу фог Расмуссену забезпечити розробку нової Стратегічної концепції Альянсу. Потреба у формулюванні цілей і завдань Північноатлантичного альянсу, керівних принципів для збройних сил країн-членів, шляхів запобігання конфліктам та врегулювання криз виникла через глибокі зміни, що сталися в політичній і безпековій сферах після схвалення попереднього документа такого масштабу (квітень 1999 року, Вашингтон). Проект нової Стратегічної концепції має бути підготовлено до чергового саміту НАТО на вищому рівні, який відбудеться наприкінці 2010 року.

Протягом останнього десятиріччя у світі спостерігаються кардинальні зрушення, зокрема процеси гло-

балізації, транснаціоналізації капіталу та робочої сили, зародження всесвітнього інформаційного простору з одночасним ускладненням його контролю з національного боку, поява нових видів озброєнь та, як наслідок, нових викликів і загроз національній безпеці, що цілком природно позначилося й на трансформації таких понять, як «нейтралітет», «позаблоковість», «колективна безпека», «регіональна безпека». Поширення морського піратства, тероризм, нестабільність енергопостачання, світова фінансово-економічна криза та її наслідки змушують Північноатлантичний альянс розпочати процес чергового, шостого, перегляду власних стратегічних перспектив.

Розробка проекту нової Стратегічної концепції свідчить про те, що НАТО є не «закам'янілою» структурою, а «організмом», який чутливо реагує на світові та регіональні зміни й усвідомлює сучасні особливості діалектики застосування політичних і військових засобів. По-перше, пріоритет ненасильницьких дій не виключає, а в окремих випадках допускає використання військових засобів і військового механізму запобігання війні; по-друге, успіх політичних і військових засобів залежить від їх комплексного застосування; по-третє, ефективність реалізації військових засобів визначається потенціалом збройних сил. Доки існує воєнна небезпека, збройні сили, розвиваючись у напрямі оборонної достатності, безпосередньо братимуть участь у підтриманні необхідних умов для розгортання сучасної моделі колективної безпеки. Водночас, орієнтація на переважно мілітарне підтримання миру в сучасних геополітичних умовах, утворення нових політико-економічних та військових центрів впливу на процеси розвитку світу не є перспективною.

Позитивні тенденції сучасного цілісного світу свідчать про те, що обороноздатність країни зміцнюється не лише шляхом нарощування воєнної могутності, а й унаслідок формування системи воєнно-політичних відносин, що значно знижує вірогідність зовнішньої збройної агресії. Сучасний світопорядок дедалі наполегливіше диктує категоричний імператив, що регіональна, національна безпека не може бути повною і реальною поза системою світової міжнародної безпеки.

Виходячи із вищенаведеного, спробуємо спрогнозувати основні напрями трансформації Північноатлантичного альянсу, які, вірогідно, будуть окреслені у проекті нової Стратегічної концепції НАТО.

1. Конкретизація положень статті 5 Північноатлантичного договору: «Сторони погоджуються, що збройний напад на одну або кількох із них у Європі чи в Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх: і, відповідно, вони домовляються, що в разі здійснення такого нападу кожна з них, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтверджує Статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, надасть допомогу тій Стороні або Сторонам, які зазнали нападу, і одразу здійснить, індивідуально чи спільно з іншими Сторонами, такі дії, які вважатимуться необхідними, включаючи застосування збройної сили з метою відновлення і збереження безпеки».

Від часів підписання Вашингтонського договору (1949 р.) існували, причому по обидва боки Атлантики, сумніви в надійності гарантій ст. 5, яка ніколи, як ми бачимо, й не передбачала обов'язковості саме військової підтримки з боку союзників.

При тому, що питання територіальної оборони та відвернення зовнішніх загроз залишаються ключовими в діяльності НАТО, країни-союзниці мають визначити

спільні напрями роботи з підвищення експедиційних можливостей власних сил, оскільки Альянс мусить бути спроможним до дій далеко за межами європейських кордонів. А це вимагає вдосконалення системи оборонного планування та фінансової політики НАТО.

У нинішніх умовах, коли про єдність стратегічних поглядів говорити доволі наївно, що, зокрема, засвідчила дискусія навколо ймовірного членства в НАТО України та Грузії, питання навіть не трактування, а наявності в такому вигляді цієї найбільш відомої і привабливої статті Вашингтонського договору вже не може вважатися нереальним. Адже сьогодні членів Альянсу можна поділити на три групи: 1) тих, хто усвідомлює необхідність і готові брати участь в експедиційних операціях за межами євроатлантичного ареалу; 2) тих, хто вважає за потрібне дотримуватися винятково початкового змісту союзницької статті; 3) тих, хто взагалі не має сформованої думки з цього питання. До речі, переважне число керівників держав – членів НАТО, які виступили проти надання ПДЧ Україні та Грузії на Бухарестському саміті, належать саме до третьої групи.

З огляду на сучасну ситуацію і в самому Альянсі, і за його межами, імовірно, що країнам – членам НАТО доведеться зробити чи не найскладніший вибір в історії організації – або вилучити ст. 5 із тексту Вашингтонського договору, або внести зміни, які однозначно зобов'язують країни-члени до участі у воєнних діях. А зобов'язання в Альянсі не можуть бути вибором за бажанням.

2. Перегляд правила консенсусу під час прийняття рішень. Реалії XXI ст. значно ускладнюють подальше функціонування організації в рамках ухвалення рішень на основі принципу консенсусу. Скасування алгоритму, який призводить до стратегічного й оперативного паралічу Альянсу, стане його другим найскладнішим вибором. При цьому правило консенсусу має залишитися для ухвалення стратегічно важливих рішень: про застосування ядерної зброї, розширення НАТО, ухвалення нової Стратегічної концепції. Цілком імовірно, предметом розгляду може стати й питання виведення із процесу прийняття рішень щодо операцій Альянсу тих країн-членів, які не беруть у них участь.

3. Визначення стратегічного безпекового оточення, яке має охопити не тільки «традиційні» питання боротьби з тероризмом та нерозповсюдження зброї масового знищення, а й проблеми прикордонних країн «перехідних демократій». Останні події вимагають чіткого тлумачення та описання необхідних механізмів запобігання таким викликам, як кібернетична й енергетична загрози, піратство, зміна клімату тощо. Без жодного пострілу кібернетична атака здатна дестабілізувати економічні системи країн і регіонів, а перебої в постачанні енергоносіїв можуть завдати країнам шкоду, порівнянну з наслідками бойових дій. Саме тому одним із головних питань проекту нової Стратегічної концепції має стати визначення ролі, яку НАТО відіграватиме у розв'язанні зазначених проблем у сфері безпеки.

4. Надання нового тлумачення статті 6 Північноатлантичного договору, де записано: «При застосуванні статті 5 збройним нападом на одну або більше Сторін слід вважати збройний напад, здійснений:

- на територію будь-якої із Сторін у Європі чи Північній Америці, на алжирські департаменти Франції (16 січня 1963 р. Північноатлантична рада констатувала, що від 3 липня 1962 р. не застосовуються відповідні положення цього Договору, які стосуються колишніх

французьких департаментів в Алжирі), на територію Туреччини чи на острови під юрисдикцією будь-якої із Сторін, розташовані в зоні Північної Атлантики на північ від Тропіка Рака;

- на збройні сили, кораблі чи літальні апарати будь-якої із Сторін, які перебувають у межах цих територій або в якомусь іншому регіоні Європи, де на момент набуття цим Договором чинності були розміщені окупаційні війська будь-якої із Сторін, а також у Середземному морі чи в зоні Північної Атлантики на північ від Тропіка Рака».

Нині діяльність Північноатлантичного альянсу вийшла за межі, окреслені зазначеною статтею. У теперішній час одним із пріоритетів НАТО є боротьба з тероризмом в Афганістані, який розташований поза межами традиційної євроатлантичної зони відповідальності. Заяви керівництва Альянсу про те, що він буде знаходитися в Афганістані стільки, скільки знадобиться, свідчать про намір стратегічного закріплення військово-політичної присутності НАТО у Центрально-Азійському регіоні.

Зважаючи на те, що кількість європейських країн, які не є членами Альянсу, стрімко скорочується, вже сьогодні треба думати над змістом статті 10 Північноатлантичного договору, де говориться: «Сторони можуть за одностайною згодою запросити приєднатися до цього Договору будь-яку іншу європейську державу, здатну втілювати у життя принципи цього Договору і сприяти безпеці в Північноатлантичному регіоні», що, на наш погляд, повинно знайти своє принципове відображення у проекті нової концепції стратегії НАТО.

5. Одним із пріоритетів нової Стратегічної концепції має стати консолідація Європи, необхідність чого яскраво продемонстрували події 2008 р. на Кавказі. Серед головних умов для консолідації Європи, її перетворення у дійсно вільну та безпечну зону слід назвати право демократичних країн приєднатися до Альянсу. Його розширення зменшує шанси на те, що якісь країни, що приєдналися, можуть стати об'єктом занепокоєння, бо це унеможлиблюється самим духом утворення і практики 60-річного існування цього об'єднання.

Реалізація зазначеного пріоритету потребує посилення безпеки та стабільності в євроатлантичному просторі, і не тільки для членів Альянсу або потенційних кандидатів, а й для всіх його «сусідів», включаючи Росію. Тому можна очікувати, що проект нової Стратегічної концепції міститиме положення про незворотність процесу розширення з урахуванням «інтересів Росії у сфері безпеки». Будуть визначені сфери, де РФ та НАТО мають спільні інтереси і можуть плідно співпрацювати. Такими сферами можуть бути, наприклад, спільні дії в боротьбі з тероризмом у всіх його проявах і морським піратством, створенні глобальної системи протиракетної оборони та ін.

Без сумніву, одним із елементів нової доктрини НАТО стане «стратегія непрямих (асиметричних) дій», яка передбачає комплексне застосування різних засобів (політико-дипломатичних, економічних, військових, ідеологічних, інформаційно-психологічних) з метою вирішення завдань НАТО щодо збереження миру як усередині Альянсу, так і в прикордонних зонах. Це потребує корегування принципів використання збройних сил НАТО, зокрема і внаслідок стрімкого розгортання процесів виходу на міжнародну арену нових глобальних гравців, насамперед Російської Федерації та Китайської Народної Республіки, і завершення періоду «однополярного світу».

Підсумовуючи, можна зробити основний висновок про те, що від нової Стратегічної концепції Північноатлантичного альянсу передусім очікується її спрямованість на підтвердження тісного взаємозв'язку між безпекою та розвитком.

Виникають питання: по-перше, як перегляд Стратегічної концепції НАТО вплине на його відносини з Україною, а по-друге, як цей процес відіб'ється на зовнішній політиці нашої держави? Відповідь на обидва питання проста і коротка – безпосередньо.

Варто лише згадати, що головні аргументи «скептиків» ідеї запрошення України приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Нідерланди, Бельгія, Португалія, Люксембург, Угорщина) полягали в невизначеності нової ролі Альянсу та перспектив його подальшого розвитку, з одночасним намаганням протистояти нарощуванню гегемонії США у світі шляхом використання НАТО, та побоюванні розгортання нової «холодної війни» з Російською Федерацією. Окрім того, на позицію країн – членів Північноатлантичного альянсу, без сумніву, вплинула й відсутність внутрішньополітичного консенсусу серед ключових гравців українського політикуму та невисокий рівень суспільної підтримки майбутнього членства України в НАТО.

Отже, у найближчій перспективі слід очікувати «пригальмування» процесу розширення НАТО через необхідність «наведення ладу» у внутрішньому житті Альянсу та подолання світової фінансово-економічної кризи.

Можна очікувати на зміну позиції Угорщини, Бельгії, Люксембургу і Грецької Республіки відносно перспектив членства України в НАТО внаслідок дії низки чинників, серед яких початок будівництва газопроводу «Набукко» і схвалення Радою міністрів ЄС «Третього енергетичного пакету».

Що ж стосується Франції, Німеччини, Італії та Нідерландів, то на зміну їх позиції щодо євроатлантичної інтеграції України в ближчому майбутньому марно сподіватися. І причина тут очевидна – тісні економічні (особливо енергетичні) відносини з Росією, погіршення яких є небажаним для зазначених країн.

З другого боку, виникає зустрічне питання: наскільки оновлена Стратегічна концепція НАТО буде «привабливою» для України, яка не має сталого свідомого загальнонаціонального уявлення про концептуальні засади забезпечення власної національної безпеки?

Відповідь може бути отримана лише тоді, коли Україна, реалізуючи євроатлантичний курс, усвідомить та опанує європейську систему цінностей, здійснить низку реформ не тільки в оборонній, а й у соціально-економічній, суспільно-політичній та інших сферах життєдіяльності, виконає вимоги, що висуваються до країн – членів Альянсу.

Висновки. З огляду на те, що проект змістовної частини нової Стратегічної концепції НАТО дотепер не розроблено, доцільно оцінювати відповідність її майбутніх ключових положень національним інтересам України. Зокрема в частині, що стосується поглиблення співробітництва з міжнародними структурами безпеки, гарантування територіальної цілісності й недоторканості, забезпечення енергетичної безпеки і набуття членства в Альянсі. Україна зацікавлена у формуванні навколо неї безпечного міжнародного середовища, зміцненні систем колективної безпеки на європейському та трансатлантичному просторах, розвитку взаємовигідних відносин і кооперації у глобальному й регіональному вимірах.